

En tredelad scen ur Mats Hjelms videoverk *Man to Man* från 2000. I mitten 1960-talets radikale svarte ledare Stokely Carmichael.

Fadern, sonen och våldsandan

FOTO: ROLAND BERGGREN

Mats Hjelms uppgörelse med sin frånvarande far, dokumentärfilmaren Lars Hjelm, har blivit egna filmer som diskuterar den politiska utvecklingen från 1960-talet fram till i dag.

EN HALVTIMME efter jag fått beskedet att Sveriges utrikesminister har avlidit av de skador hon fått, sedan hon knivskurits av en okänd man, hamnar jag på Bildmuseets presskonferens om en kommande utställning. Det är inte helt lätt att koppla om, att samla tankarna inför presentationen av Mats Hjelms videotrilogi.

Men Mats Hjelm själv förstår hur vi alla känner det. Han förklarar att Anna Lindh var hans svenska favoritpolitiker, att han hoppades att hon skulle bli Sveriges nästa statsminister... och, eftersom hans tre filmer i stor utsträckning handlar om politik och våld, kanske det ändå går att skapa något värdigt av denna träff.

Det går, visar det sig.

MATS HJELMS tre videoverk heter *White Flight*, *Man to Man* och *Kap Atlantis*. De har kommit till under en sjuårsperiod, har en sammanlagd längd på drygt två timmar och ser inte ut som filmer brukar se ut, vare sig vi pratar om spelt- eller dokumentärfilmer.

I Hjelms filmer finns ingen röd tråd att följa, ingen linjär eller kronologisk berättarstruktur: det handlar om filmer utan början och slut, om två eller tre projektioner som samsas om utrymmet på samma filmduk, om film som har karaktären av en mosaik.

– Jag kan inte berätta en rak historia med en knorr. Jag känner mig mer som en frimärkssamlare som sorterar, bryter loss, stuvar om små bitar som i sig bär på en historia, säger Hjelm.

Detta bör dock inte leda till slutsatsen att innehållet i Hjelms formexperiment, filmernas teman, också skulle vara svårgenomträngliga och utan röd tråd. En sådan finns – och den är klassisk: relationen mellan far och son. Vilken i sin tur brukar beskrivas som en generationskonflikt. Som i sin tur, åtminstone i det här fallet, bör ses som en ideologisk konfrontation mellan 1960- och 70-talets politiska radikalism och nuets politiska baksmälla.

SÅ HÄR ligger det till. Mats far, Lars Hjelm, arbetade som fotograf för Sveriges Television. Han bevakade de stora händelserna i världen – Vitenamkriget, Svarta pantrarnas motståndskamp i USA, de afrikanska koloniernas frigörelse osv – och var ständigt på resande fot. Hemma fanns en son som längtade efter en frånvarande far.

Sonen blev så småningom elev vid en konstskola utanför Detroit och fadern insjuknade en bit in på 1990-talet i cancer. Plötsligt fanns en länk mellan de två när de försökte hitta fram till varandra igen vid faderns dödsbädd: staden Detroit. Fadern hade nämligen varit där redan på 1960-talet och filmat de våldsamma raskravaller som då skakade staden.

Mats plockade fram faderns filmer från tv-arkivet och åkte själv tillbaka till Detroit. Där träffade och filmade han åldrade Svarta pantrar som deltagit i de svartas kamp i staden på 60-talet. Resultatet blev filmen *White Flight* som alltså innehåller två generationer Hjelms filmbilder från Detroit.

I GRUNDEN är alltså *White Flight* en "uppgörelse" med filmen som vapen mellan far och son. Men för oss åskådare blir den något annat och mer: en personlig skildring av de svartas situation i Detroit då och nu.

– Jag ville väl visa att jag kunde göra lika bra filmer som min far. Och det som kanske var tänkt som ett fadersmord slutade som en hyllning... *White Flight* har visats i Detroit. Men, vilket väl är ett ödets ironi och ett tecken på att rasfrågan fortfarande är ett känsligt kapitel, inte på de svartas Museum of African Art utan på det fina, vita museet i Detroit.

I *Man to Man* fortsätter Mats Hjelm att undersöka mekanismerna bakom det politiska våldet – och även nu går han i sin fars filmiska fotspår; han blandar faderns svartvita dokumentärfilmer med eget material i färg. Detroit finns fortfarande med, men nu tar han oss också vidare till Chicago, Sverige, Portugal och Vietnam.

I den tredje filmen, *Kap Atlantis*, färdigställd 2002, fem år efter *White Flights* tillkomst, använder Mats Hjelm nästan bara eget material. Titeln är hämtad från Harry Martinssons dystra framtidsvision *Aniara* från 1956, där *Kap Atlantis* är en öde, övergiven plats på jorden.

– Det var dags att lämna pappa och

jag tyckte att ett skepp som seglar ut i rymden var en en lämplig slutvinjett.

DEN ENDA sekvens från faderns filmer som har kommit med i *Kap Atlantis* är en scen med en svart präst som håller en julpredikan. I den tolkar han Nya testamentet på ett radikalt sätt och ser bland annat Jesus som en politisk fånge. Mot denna religiösa retorik, fast förankrad 60-talets dialektiska syn på politik och moral, ställer Hjelm dagens religiösa fundamentalism, både i dess kristna och dess islamiska form. Hoppet i dag är väl att få de stora världsreligionerna att åter rucka på sina dogmer, att få dem att harmoniera, eller "rocka", som Hjelm uttrycker det. Ett steg mot ett sådant, närmast symboliskt, närmande görs i filmen när judiska kyrkogårdar panoreras i bild samtidigt som sufister sjunger ur Koranen på ljudbandet.

Apropå ljud, de diktrader ur *Aniara* som hörs i *Kap Atlantis* är hämtade från en radiouppläsning av Ulf Palme från 1959, samma år (och samma månad) som Mats Hjelm föddes.

– Palmes uppläsning är hundra gånger bättre än själva boken. Det är hans röst som skapar det tidlösa i texten, ingenting annat.

MATS HJELMS videotrilogi börjar visas på söndag på Bildmuseet. Som komplement till filmerna finns en gedigen katalog med översatta utdrag ur dialogerna – för, det bör sägas, filmerna saknar textning. Vilket förstås är en självklarhet, eftersom det här handlar om tu- eller tredelade filmytor med ett flöde av bilder och ljud. Att lura iväg betraktarens blick mot en liten textremsa någonstans vore att fördärva allting.

Mats Hjelm har en något kliven inställning till att alla tre filmerna nu visas i Umeå på en och samma gång. Att alla finns tillgängliga är förstås perfekt, men han rekommenderar knappast någon att se de tre i ett enda svep. Det kan bli för mycket av det goda.

– Fast helst vill jag att folk reser sig... för att gå... men så ändrar sig och sätter sig igen.

ANDERS SJÖGREN